

טריפולי: הלב הסורי הפועם בתוך הגוף הלבנוני

עומר עינב

המאמר מציג ניתוח של האתגר המורכב הגלום בעיר טריפולי שבלבנון, על היבטיו השונים. מלחמת האזרחים בסוריה נתנה את האות להצפת המתיחות, שטבועה באופייה של העיר, מעל פני השטח. זיקתה ההיסטורית של טריפולי לסוריה מתנגשת עם חוקי המשחק הלבנוניים ויוצרת מרקם עדין ונפיץ ביותר של דינמיקה דתית ועדתית, המקרינה על שאר חלקי המדינה. בנוסף, איום האסלאם הסלפי ובראשו ארגון המדינה האסלאמית מציב את האירועים בהקשר אחר, לנוכח המתרחש במזרח התיכון. העימותים באוקטובר 2014 בין הסונים לעלווים בשכונותיה של טריפולי, שהיוו חוליה נוספת בשרשרת ארוכה, סימלו את הפוטנציאל ההרסני הטמון בעיר הצפונית. למרות שהעימותים שככו, טרם נמצא פתרון ארוך-טווח להתמודדות איתם, והפיגוע בבית קפה בעיר בראשית ינואר 2015 מזכיר ללבנון שעליה להתמודד עם סכנות מוחשיות במטרה להבטיח את יציבותה.

מילות מפתח: טריפולי, לבנון, סוריה, אסלאם סלפי, עלווים

במבט אזורי על ערים מורכבות במזרח התיכון המודרני, אשר טומנות בחובן נפיצות מסוכנת ומשקפות מתחים מגזריים וגילויי אלימות חמורים, סביר כי הדבר הראשון שיעלה בתודעה הוא שמותיהן של בגדאד ומוסול, ביירות ואפילו ירושלים. עם זאת, אם נרצה לאתר מקרה בוחן עכשווי שמהווה דגם מוקטן של תופעות ומגמות אזוריות דרמטיות, יהיה זה הגיוני להעלות דווקא את שמה של עיר אחרת – טריפולי שבלבנון. העיר השנייה בגודלה במדינה, השוכנת לחופו הצפוני של מזרח הים התיכון, עדה להתפתחותה של מציאות מאתגרת ובעלת חשיבות

עומר עינב הוא עוזר מחקר במכון למחקרי ביטחון לאומי

מכרעת ביחס לעתיד להתרחש בה ומחוץ לה, עם סבב אלימות נוסף בשרשרת ארוכה שנמשכת זה שנים. מאמר זה ינסה לספק הקשר רחב לסערה בטרפולי, תוך התייחסות למצב הפנימי בלבנון ולמלחמת האזרחים בסוריה, יחד עם הפקת תובנות מהנתונים הידועים עד כה. לשם כך, רק התייחסות משולבת למסגרת הסורית, לצד המסגרת הלבנונית, תוכל להביא לשיקוף המציאות ולהעמקה בהשלכותיה.

רקע

קצרה היריעה לסקירת ההיסטוריה העשירה של העיר טריפולי, שהחלה בימי הפיניקים ומשתרעת לאורך שלושת אלפים שנה כמעט, אך יש לעמוד על מספר נקודות מהותיות כדי לקבל את הרקע הנכון להבנת המציאות המתהווה שם כיום. נקודת הזמן החשובה לגיבוש צביונה של טריפולי המודרנית הייתה עם כיבוש המזרח התיכון בידי העות'מאנים והקמת איאלת¹ טראבלס² אל-שאם (טריפולי של סוריה) בשנת 1579. טריפולי הייתה בירת המחוז בשל מרכזיותה והיותה מוצא לנמל בים התיכון, כשהיא מהווה את הפתח לפנים-סוריה, בלאד אל-שאם באותה תקופה, ובעיקר לשתי הערים הקרובות אליה – חמה וחומס.³ הזיקה בין שלוש הערים הייתה ונותרה עמוקה, כפי שניזכר בהמשך. זיקה נוספת שמוסדה אז ומונצחת כיום הייתה לאזור החוף הצפוני והר העלווים (ג'בל אל-נציריה) – מקום מושבם המסורתי של בני העדה העלווית עד ימינו.

עם כינון האוטונומיה של הר הלבנון ב-1864, הוקם וילאית ביירות וטריפולי שויכה אליו, במה שיצר לראשונה מעין זהות נפרדת עבורה משאר סוריה הגדולה. עם זאת, בתום מלחמת העולם הראשונה, עת הוקמה לבנון תחת מנדט צרפתי, נותרה טריפולי במחלוקת, הואיל וחלק ניכר מתושביה היו מוסלמים סונים בעלי גישה שמרנית, שראו את עצמם חלק בלתי-נפרד מסוריה הגדולה, ולא מהמדינה החדשה שהוקמה בצלמם של הנוצרים המרונים ופטרונים הצרפתים. לבני העיר היה קשה לאבד את הבכורה שזכה לה נמל אל-מינא' הסמוך, לטובת האחות הצעירה והמתפתחת בדמותה של ביירות. בסופו של דבר נכללה טריפולי במדינה החדשה.⁴ חרף ההשתייכות ללבנון, לא ויתרה טריפולי על אופייה הייחודי. יסודותיה הסוניים הציבו אותה באופן טבעי כמייצגת של הלכי הרוח במזרח התיכון הערבי במאה ה-20, כפי שהתבטאו בשתי אידאולוגיות שונות אך משיקות: הפן-ערביות והנאצריזם מחד גיסא, והשמרנות האסלאמית המסורתית מאידך גיסא. העיר הצמיחה בהתאם אישים בולטים, שנודעו בלבנון ואף מחוץ לה בשל פעילותם. ביניהם ניתן למנות את המצביא פאוזי אל-קאוקג'י, את ראש ממשלת לבנון במהלך שמונה קדנציות, רשיד כראמי, ואת שיח' סעיד שעבאן, שעמד בראש תנועת האיחוד האסלאמי בלבנון. לאחר הקמת לבנון הגדולה, התקשתה האוכלוסייה הסונית להשלים עם רוע הגזירה של המנדט הצרפתי, ובעיר פעלו זרמים אנטי-צרפתיים

ששאפו להביא לסיום הנוכחות הזרה על אדמות סוריה ולבנון. המגמה נמשכה גם לאחר כינון לבנון העצמאית בשנת 1943, עם מלחמת האזרחים הקטנה שהתרחשה בשנת 1958, ואשר לתושבי טריפולי היה חלק נכבד בה. מלחמת 1967 הביאה את טריפולי, כמו מקומות אחרים בעולם הערבי, לאובדן האמונה ברדיקליזם החילוני, ובעיר עלה בהדרגה כוחו של האסלאם הפוליטי. הדבר בא לידי ביטוי באופן מובהק במלחמת האזרחים השנייה בלבנון, בשנים 1975–1990. מיליציות חמושות בעלות מאפיינים אסלאמיים קיצוניים פעלו בעיר, ואף נגד כוחות צה"ל שפעלו בלבנון. טריפולי גם הייתה מקום מפלטו של מנהיג פתח, יאסר ערפאת, עד שהוא גורש משם על ידי הסורים יחד עם חבר מרעיו.⁵

אחרי מלחמת האזרחים נותרה העיר תחת השפעת האלימות הממושכת שפשתה בה, אשר למעשה לא תמה מאז. מלבד הסוגיות הלאומיות שהשתקפו במרקם העירוני, ביניהן בעיית הפלסטינים, לב הקונפליקט בעיר הצפונית היה המתח העדתי המפעפע בין תושביה, שהתמקד בשתי שכונות: ג'בל מוחסן העלווית ובאב אל-תבאנה הסונית. מאז פרוץ מלחמת האזרחים גאה המתח בעוצמות משתנות בין יושבי השכונות, אשר כל שמפריד ביניהן הוא רחוב ששמו, למרבה האירוניה, 'סוריה'. לאחר תקופה רגועה יחסית, מראשית שנת 2014 חזרו ההתנגשויות לרחובות טריפולי, גררו את התערבות הצבא הלבנוני בסוף חודש אוקטובר 2014, וגבו את חייהם של עשרות אנשים.⁶ פיגוע רב-נפגעים בבית קפה בג'בל מוחסן, ב-10 בינואר 2015, הוסיף למתח השורר ברחובות העיר. קשה להפריד בין אירועים אלה לבין מלחמת האזרחים בסוריה, שמהווה קרקע פורייה לנביטתם של זרעי הפורענות ההרסניים, וקושרת את גורלה ואת גורל לבנון יחדיו. על כן, יש להבין את המצב בטרפולי כזירה מוקטנת של מלחמת האזרחים הסורית, שנבדלת מהתופת שמעבר לגבול בכך שהיא מנוהלת לפי כללי המשחק המקומיים, הנגזרים מההקשר הלבנוני.

הזווית הסורית

טריפולי אמנם שייכת ללבנון כמעט מאה שנה, ואין לערער על היותה אבן יסוד בבניין המדינה, אך את המתרחש בעיר לא ניתן לנתק מהשרידים שנותרו בה מהתרבות הפוליטית והחברתית הסורית. במציאות של טרום עידן הטלטלה בעולם הערבי, אמירה כזו עשויה הייתה להיחשב כארכאית וכעיוות המרקם הגאופוליטי העכשווי של האזור, ברם, כיום אין להתעלם מכך ולבטל זאת – על אחת כמה וכמה אם מביאים בחשבון את היחלשות המבנה המדינתי בעקבות התמורות שחלו. הגבולות שהכרנו ואשר שימשו לחציצה בין הישויות הלאומיות שהוקמו במרוצת המאה הקודמת – היטשטשו, ועל חשבונם

טריפולי אמנם שייכת ללבנון כמעט מאה שנה, ואין לערער על היותה אבן יסוד בבניין המדינה, אך את המתרחש בעיר לא ניתן לנתק מהשרידים שנותרו בה מהתרבות הפוליטית והחברתית הסורית. במציאות של טרום עידן הטלטלה בעולם הערבי, אמירה כזו עשויה הייתה להיחשב כארכאית וכעיוות המרקם הגאופוליטי העכשווי של האזור, ברם, כיום אין להתעלם מכך ולבטל זאת – על אחת כמה וכמה אם מביאים בחשבון את היחלשות המבנה המדינתי בעקבות התמורות שחלו. הגבולות שהכרנו ואשר שימשו לחציצה בין הישויות הלאומיות שהוקמו במרוצת המאה הקודמת – היטשטשו, ועל חשבונם

המדינתי בעקבות התמורות שחלו. הגבולות שהכרנו ואשר שימשו לחציצה בין הישויות הלאומיות שהוקמו במרוצת המאה הקודמת – היטשטשו, ועל חשבונם

עלו זהויות מבוססות דת, מוצא אתני, קהילה, חברה, כלכלה ותרבות. אין פלא, אפוא, שעיר כמו טריפולי, שהרכבה הדמוגרפי והמסורת המשותפת אינם שונים בהרבה ממקבילותיה הסוריות, מבטאת את התחזקות מגמת הסקטוריאליזם המזרח-תיכונית בתוך שטחה, ובפרט את זו שהתגברה בסוריה.⁷

הממד הראשון שממחיש את זליגת המלחמה בסוריה לטריפולי כולל את בני העדה העלווית בעיר. הקהילה הגדולה, שאנשיה מתגוררים בשכונת ג'בל מוחסן ומונה בין ארבעים לשישים אלף איש, היא הריכוז הגדול ביותר של העדה בלבנון, ומהווה יותר ממחציתה בכלל המדינה.⁸ צביונו של הזרם העלווי מזוהה בעיניים סוניות מסורתיות עם השיעה, ומכאן שבאופן מובנה שורר מתח בין המיעוט העלווי לרוב הסוני בעיר. אם לא די בסכסוך העתיק בין הסונה והשיעה, הרי העלוויים כלל לא נחשבים כמוסלמים בעיני רבים במזרח התיכון (אם כי תפיסה זו השתנתה מעט לפרק זמן מסוים, עם הכרתו של האמאם השיעי, מוסא אל-צאדר, בעלוויים כמוסלמים⁹ באמצעות פסק הלכה שניתן ב-1973).¹⁰ למרות הנפיצות הטמונה בסמיכות שתי הקהילות זו לזו, במשך מאות שנים נשמר מרקם חיים יציב ונינוח באופן יחסי, כשבעיר שכנו גם קהילה נוצרית וקהילה יהודית. הגפרור שהצית את הלהבה שטרם כבתה היה עליית חאפז אל-אסד לשלטון בסוריה. אסד העלווי עמד בראש מדינה שרוב תושביה היו סונים, ושליטת המיעוט הנרדף על הרוב היוותה פוטנציאל להתלקחות תמידית – אתגר שאיתו התמודד הנשיא הסורי היטב במשך כל שנות שלטונו.

עם זאת, בלבנון נותרו העלוויים מיעוט, ובטריפולי המצב התחדד אף יותר כשתושבי ג'בל מוחסן נתפסו בידי הסונים בעיר כמייצגים את שלטון אסד. המעורבות הסורית בלבנון מיום קיומה, שאף גברה בשנות מלחמת האזרחים ואחריה, קוממה חלקים רבים בחברה הלבנונית נגד הפטרונות של "האחות הגדולה". חלק נכבד מהזרם האנטי-סורי במדינה מיוצג בקהילה הסונית, שאינה רואה בעין יפה את הקשר ההדוק בין משטר אסד לבין גורמים בלבנון, ובראשם ארגון חזבאללה – קשר שרק התהדק עם מותו של אסד האב ועליית בנו בשאר לשלטון בשנת 2000.¹¹ העימותים בין תושבי ג'בל מוחסן ובאב אל-תבאנה המשיכו להתנהל, תוך עליות וירידות ברמת האינטנסיביות שלהם על רקע מאורעות מכוננים כמו רצח רפיק אל-חריירי, נסיגת הכוחות הסוריים מלבנון ב-2005 והמשבר במדינה בשנים 2007–2008. נקודת הציון האחרונה המהווה את המוצא לאירועים העכשוויים, היא פרוץ מלחמת האזרחים הסורית במאוס 2011.

הקולות והמראות מן המתרחש במדינה השכנה נקלטו היטב בלבנון, שטרם הגלידו בה פצעי מלחמת האזרחים שלה, והשסעים הבין-עדתיים ניכרים בה ונשמרים באיזון עדין, כדי לא להביא לסבב אלימות נוסף. כל עדה וקהילה הסיקה את מסקנותיה לפי רגישויותיה והאינטרסים שעל סדר-יומה. בני טריפולי הסונים,

שככל שנקפו השנים התקרבו רבים מהם לאסלאם הסלפי – במידה רבה הודות למסורת המוסלמית השמרנית המאפיינת את העיר – חזו במעשיו של משטר אסד כלפי האוכלוסייה הסונית בערי סוריה, וחשו הזדהות עמוקה. הואיל והעיר אינה חלק מהמדינה הסורית מבחינה ריבונית וגיאוגרפית, הם מצאו את שק החבטות שלהם בדמות נציגיו של אסד בזירה המקומית – תושבי ג'בל מוחסן. כל דבר זניח שהיה שגרתי בעבר, למשל תליית תמונותיו של העריץ הסורי על מרפסות הבתים, נתפס עתה כפרובוקציה ואף הביא לתסיסה בטרופולי במהלך שנת 2011.¹² האוכלוסייה העלווית, שתמיד הזדהתה וזוהתה עם משטר אסד, יצאה בעל-כורחה מהפסיביות הארעית שלה והבינה כי עליה להילחם על ביטחונה.

ההקשר העלווי מסביר אמנם חלק מהתמונה, אך לא את כולה. כאמור, קיימים מרכיבים בהיסטוריה של טריפולי שעודם שרירים וקיימים, על אף השינויים הפוליטיים והחברתיים מאז עידן העצמאות וקץ הקולוניאליזם. לא ניתן להקשר של טריפולי עם ערי המחוז העתיקות שלה, חמה ובעיקר חומס, וקיומו הוא חלק בלתי-נפרד מהסיפור. שתי ערים אלו היו בין הראשונות שנכנסו למעגל הדמים הסורי, והיו מוקד לחימה שעדיין לא פסקה. באשר לחמה, המרוחקת יותר, הקשר העמוק מתבטא בעיקר במצע האידאולוגי. באופן מסורתי, שתי הערים נחשבות למעוז האסלאם השמרני וקרקע פורייה לפעילותן של תנועות האסלאם הפוליטי. חמה אף נצרכה בתודעה כסמל ההתנגדות האסלאמית לשושלת אסד ולב המרד של 'האחים המוסלמים' בין השנים 1976–1982, אשר הגיע לשיאו בטבח שביצע רפעת אל-אסד בשם אחיו, בעשרות אלפים מתושבי העיר. המצע הרעיוני המשותף טבוע היטב ומעורר חיבה והזדהות עמוקה בין תושבי הערים, על אחת כמה וכמה לאחר שחמה סבלה מנחת זרועו של המשטר, והייתה נתונה במצור שלווה בהרג המוני ביולי 2011, פחות מארבעה חודשים אחרי תחילת המהומות במדינה.¹³ כך למשל ריאד אל-שקפה, המזכיר הכללי של 'האחים המוסלמים' בסוריה ויליד חמה, מצא מקלט בטרופולי לאחר פרוץ מלחמת האזרחים.¹⁴

באשר לחומס, מדובר בקשר קרוב אף יותר. ראשית, מבחינה גיאוגרפית הערים רחוקות זו מזו כשמונים קילומטרים – קצת יותר מהמרחק בין טריפולי לביירות. לא בכדי מובא נתון זה, שכן בקרב רבים מבני העיר, תחושת הקרבה לחומס עזה יותר מאשר לביירות, לבקעה ולהר הלבנון, שם הגוונים הבולטים הם הנצרות, השיעה והדת הדרוזית.¹⁵ מלבד קשרי המסחר והדת, שנפגעו בעקבות המעורבות הסורית הממושכת בלבנון ודיכוי האוכלוסייה הסונית בעיר,¹⁶ קיימים חיבורים מוחשיים אף יותר: לכ-10% אחוזים מהמוסלמים הסונים בטרופולי יש קרובי משפחה בחומס.¹⁷ חומס לא נתפסה בעבר כמעוז אסלאמי כמו חמה, אבל הרכבה הדמוגרפי בחמשת העשורים של שלטון משפחת אסד הפך אותה לדגם בעל קווי דמיון בולטים מאוד לטרופולי. בשתי הערים קהילה עלווית מבוססת, קהילה נוצרית קטנה ורוב סוני

מכריע. המבנה הרב־גוני יצר תרבות מסוכנת שיכולה להצית אלימות כהרף עין, ואכן, במהלך 2011 הגיעה המחאה העממית לשערי העיר. גלי הפגנות ובעקבותיהן פעילות צבאית מסיבית של המשטר הותירו חותם עמוק בחומס, הפכו אותה לנקודה בעלת חשיבות אסטרטגית במלחמה והעניקו לה בתודעה הציבורית את התואר "בירת המהפכה". לא חלף זמן רב עד שהחלו לזרום לחומס מתנדבים מטריפולי ומסביבתה, במטרה להתנגד למשטר אסד ולהתייצב לצד אחיהם – הן במובן הזהות הדתית והתרבותית, והן במובן המשפחתי גרידא.¹⁸

הזווית הלבנונית

ההוויה הסורית חיה ונושמת ברחובות טריפולי, ומכתיבה באופן בלתי־מבוטל את ההתרחשויות בתוכה וממנה החוצה, כחלק מהדי.אן.איי המקומי. עם זאת, העיר מצויה בלבנון, שהיא מדינה סבוכה ומורכבת בפני עצמה המתנהלת לפי חוקים משלה. זו ניסתה עוד מימיה הראשונים של המלחמה בסוריה להישאר מחוץ למשחק, שמא יזלגו האירועים לשטחה וייצרו מצבים לא רצויים. בפרק הזמן הראשוני זכתה המשימה להצלחה, אך לא לעולם חוסן. שילוב של מספר גורמים כפה על לבנון מעורבות גדולה משייחלה לה במאבק מעבר לגבול, במספר מישורים. הראשון מביניהם הוא טבעי ופסיבי מבחינתה, וכולל את נהירת הפליטים הסורים לתוך שטחה. יותר ממיליון פליטים שטפו את המדינה הזעירה, חלקם הגדול מוסלמים סונים, וכרבע מהם התמקמו באזור טריפולי.¹⁹ תנודה דרמטית זו בהרכב הדמוגרפי במדינה הביאה את הרשויות להקשות מדיניות ההגירה, במטרה לבלום את המגמה שמסכנת את החברה הלבנונית, וצעדים לשם כך ננקטו בפועל לקראת סוף שנת 2014.²⁰

הגורם השני הוא מעורבותם של שחקנים לבנונים בלחימה בסוריה, ויש לחלק את הסוגיה לשניים. החלק הראשון שתופס עד כה את הנתח המשמעותי הוא בחירת ארגון חזבאללה, ספק מרצון ספק מכורח הנסיבות לפי תכתיבי טהראן, לעמוד לצד בשאר אסד ולהשתתף כתף אל כתף עם צבאו במאבק נגד המורדים. הבחירה לפעול העמידה את הארגון בפני ביקורת פנימית נוקבת, בעיקר מצד גורמים אנטי־סוריים במדינה שמיוצגים על ידי מחנה ה־14 במארס, על כך שהוא גורר בכוח את לבנון לעימות שאינו מחויב המציאות עבורה. החששות וניסיונות המחאה לא עזרו, וחזבאללה עודנו שקוע בקרבות בסוריה, רובם במרחבי הגבול עם לבנון. הוא מצייר עצמו כמגן לבנון ונתמך באופן מלא על ידי המחנה שבראשו הוא עומד, ה־8 במארס. חלק מהקרבות המשמעותיים בהשתתפות לוחמי הארגון התרחשו ועדיין מתחוללים בגבול הצפון־מזרחי של המדינה. הבולטים שבהם הם הקרב באל־קוסייר, עיירה סמוכה לחומס, שם הצליחו חזבאללה וצבא סוריה להכריע את המורדים ביוני 2013,²¹ והקרב בערסאל, כחלק מהמערכה הגדולה

יותר באזור הקלמון הסורי. קרב זה ניטש דרומית יחסית לראשון, בין ארגוני ג'בהת אל-נוסרה והמדינה האסלאמית לבין חזבאללה, על גבול סוריה-לבנון. באוגוסט 2014 חלה תפנית דרמטית בעיירת הגבול, עת נחטפו שוטר וחיילים לבנונים בידי ארגוני המורדים האסלאמיים, חלקם הוצאו להורג וחלקם עדיין בשבי, כשהתקרית מסעירה את הציבור הלבנוני.²² גם אל-קוסייר וגם ערסאל אינן רחוקות מטריפולי, ולא מן הנמנע כי בתרחישים מסוימים יתלכדו האירועים, ויתכנסו לרחובותיה ולסביבתה הקרובה.

העבר השני של מתרס המעורבות הלבנונית בסוריה מיוצג בידי גורמים מהאסלאם הסלפי, על ביטוייו ועוצמותיו השונות. האוכלוסייה הסונית, שפלחים נכבדים בה שמרו לאורך השנים על מתינות יחסית בשאלות דת ולאומיות בלבנון, נצבעה בצבעים עזים של אקטיביזם אסלאמי, כשחוד החנית בתהליך זה התגבש בטריפולי. שנים של הקצנה רעיונית יחד עם קריסה כלכלית דחקו את תושבי העיר לידי המנחמות של האסלאם. נוכחותם של פליטים פלסטינים, בעיקר במחנות נהר אל-בארד ואל-בדאוי שבקרבת טריפולי, הגבירה תופעה זו לנוכח צמיחתם הטבעית של תאי אל-קאעדה בקרב ציבור זה. כך נוצר מצב שמלבד המתח בתוך טריפולי, משמשת העיר בית גידול להכשרה אידאולוגית עבור לוחמי ג'האד בסוריה ואף במקומות אחרים. העובדה שהפלסטינים אינם מהווים כרגע איום ביטחוני גדול, באופן יחסי, בעקבות מיגורם באזור בסוף העשור הקודם, גרמה לסונים של טריפולי להתאחד כנגד מטרה משותפת בוערת יותר – אסד והעלווים.²³

אם לא די במתח המגזרי שחוצה גבולות ומקטב את החברה הלבנונית, המדינה נתונה במשבר פוליטי חריף. מאז מאי 2014, עת סיים הנשיא מישל סלימאן את כהונתו ועזב את ארמון הנשיאות בבעבדא, לא נמצא לו מחליף. שני הגושים הפוליטיים הגדולים, ה-14 במארס וה-8 במארס, מקיימים דיאלוג אך טרם הצליחו להגיע להסכמות והמדינה מתפקדת – או ליתר דיוק לא מתפקדת – כבר כמה חודשים ללא נשיא.²⁴ נוסף לכך, הבחירות לפרלמנט שהיו אמורות

להתקיים בנובמבר נדחו, וכהונת הנבחרים הוארכה בשל המצב הביטחוני. כשברקע משבר פוליטי קשה, יחד עם זליגת המלחמה בסוריה לסף דלתה של לבנון, נדמה שהלחץ מתנקז ומבעבע במקום המעורער ממילא – העיר טריפולי. באפריל 2014 פתחו כוחות הביטחון הלבנוניים במבצע למיגור האלימות בטריפולי, שגאתה לסירוגין במקביל למלחמה בסוריה. 'התוכנית לביטחון טריפולי' אמנם הצליחה בטווח הקצר להפסיק את ההרס וההרג, אך

ברקע משבר פוליטי קשה, יחד עם זליגת המלחמה בסוריה לסף דלתה של לבנון, נדמה שהלחץ מתנקז ומבעבע במקום המעורער ממילא – העיר טריפולי

בחלוף כמה חודשים שוב פרצו עימותים קשים בין שתי השכונות היריבות, ג'בל מוחסן ובאב אל-תבאנה.²⁵ הצבא התערב שוב, כשהפעם השתנה ההקשר מחיסול

שפיכות הדמים המקומית לעקירת איום גדול בהרבה – ארגון ג'בהת אל-נוסרה ובמיוחד ארגון המדינה האסלאמית. כיבושיו הסוחפים של האחרון בעיראק ובסוריה הכו גלים בכל העולם ויצרו רתיעה חמורה בקרב המדינות המתונות באזור, וודאי שבמדינה כמו לבנון, המאוכלסת במיעוטים מגוונים ובהם גם נוצרים. צעירי טריפולי הם קהל יעד למשיכה האידאולוגית שמתפשטת במזרח התיכון ובעולם, ולא מעטים מהם הביעו תמיכה ברעיונות המהפכניים, ואף הודו בתכנון הקמת נסיכות אסלאמית בצפון-לבנון.²⁶ אי לכך ננקטו צעדים חסרי-תקדים, כמו הכנסת משוריינים לבאב אל-תבאנה מתוך הבנה שהאיום הוא אחר הפעם, ויש לפעול נגדו ביתר תקיפות. התוצאה הייתה שגם האש הזו כבתה כליל באופן זמני, אך אין לדעת כיצד ומתי תוצת מחדש.²⁷ הפיגוע בבית הקפה בראשית ינואר אולי מהווה סגנונית ראשונה להסלמה נוספת במצב הביטחוני.

משמעויות

"טריפולי הואשמה בזרמים מיליטנטיים, אבל היא הוכיחה שהיא תחילת השינוי, בירת לבנון הראשונה ששרטטה את מפת המדינה החזקה והצודקת" – כך אמר הנשיא לשעבר, מישל סלימאן, בביקורו בעיר אצל המופתי מאלכ אל-שאער בראשית נובמבר 2014, בניסיון משותף של השניים להוכיח שהעיר עברה את המשבר, ופניה לעתיד טוב יותר.²⁸ האומנם?

בתוך הים המזרח-תיכוני הסוער ורווי הזרמים המנוגדים נותרו איים ספורים, שניזוקו במידה פחותה מפגעי הסערה. לבנון הייתה ובינתיים עודנה אי כזה.

למרות האיוון העדין בין העדות והמשברים הביטחוניים, הפוליטיים, הכלכליים, הדמוגרפיים והחברתיים שעמם היא מתמודדת, המדינה למודת הסבל ידעה עד כה להכיל את הקונפליקטים ולשמור על שלמותה, בוודאי בהשוואה לשכנתה הסורית. טראומת מלחמת האזרחים טרם פגה, והיא צרובה היטב בתודעתם של אזרחי המדינה ומנהיגיה, שהחשובים ביניהם מילאו תפקיד כלשהו גם אז. התחושה הרווחת במדינה היא שהמצב מסוכן, אך עוד לא נורתה יריית הפתיחה של מלחמת אזרחים נוספת, ונראה שגם איש לא יורה אותה בקרוב. במבט פנימה – זהו גם המצב בטריפולי, שבה מתנהל עימות בין תושבי העיר קרוב לארבעים שנה. היטיב לבטא את הלך הרוח פרשן פוליטי

הנשיא לשעבר, מישל סלימאן: "טריפולי הואשמה בזרמים מיליטנטיים, אבל היא הוכיחה שהיא תחילת השינוי, בירת לבנון הראשונה ששרטטה את מפת המדינה החזקה והצודקת"

בעיתון "אל-ביאן" שרואה אור בטריפולי, במאמר הראשי של העיתון ב-5 בנובמבר 2014: "נסגר שער הפתנה (מלחמת אחים) בטריפולי... לפחות בטווח הזמן הנראה לעין... בסוף, נשמט הנשק ונשמטה הפתנה... אבל ההפקרות לא נשמטה".

אל-ביאן אמנם משקף בקריאתו מבע שלו ובטוח, אך במקביל דורש ממוסדות המדינה לטפל באופן יסודי ברעות החולות שממוטטות את העיר מבפנים, ולא במדיניות של כיבוי שריפות, כפי שהיה עד כה. כפי שהומחש במאמר זה, כלל לא בטוח שעתידן של טריפולי ושל לבנון יישאר כשהיה. המבנה המדינתי מתמוטט באזור שנהוג לכנותו 'הסהר הפורה', כשסוריה ועיראק מתעצבות מחדש מבלי לדעת כיצד תיראנה בעוד כמה שנים, ואפילו בעוד כמה חודשים. הגבול בין סוריה ללבנון, שמעולם לא היווה סייג הרמטי בין המדינות, הפך למרחב שאיבד ממשיכותו ומאפשר פעילות טרור, פעילות פלילית ומעבר פליטים. בתוך גבולות לבנון, טריפולי נבדלת משאר האזורים והערים המרכזיות במדינה. כעיר שבמשך דורות הייתה קשורה בכל נימיה לתרבות ולמסורת הסורית, עידן התמוססות המדינות מושך חזרה חלק מתושביה לרגש ההשתייכות הסוני-קהילתי העמוק שלהם. בעיר שבין כה וכה סובלת מעוני, מהיעדר ביטחון אישי וציבורי, מסכסוך מגזרי ומהיסטוריה של עימותים, אך טבעי הוא שהמסרים החדשים מכיוון מזרח ימצאו אוזן קשבת בקרב הצעירים המיואשים.

הקרבה הפיזית של טריפולי לגבול עם סוריה, וכן הזיקות בין האוכלוסייה הסונית למקבילותיה בחומס ובחמה ובין העלווים לאחיהם בג'בל אל-נציריה הסמוך, עשויות להביא לקריסת הגבולות והמחסומים בצפון-לבנון, ולחדירה מלאה של מלחמת האזרחים הסורית אליה. זהו תרחיש חמור ביותר שאינו נאמר בריש גלי, אך יש להתייחס אליו במלוא הרצינות הנדרשת. במדינה כה שברירית, שאין בה עתה מערכת פוליטית בריאה ומתפקדת, עולה הסבירות להיווצרות מציאות כאוטית. טריפולי היא מועמדת מובילה להיות אבן הדומינו הראשונה שתיפול, ולאחר שזה יקרה – לבנון שאנו מכירים תשנה את פניה במובנים רבים. זאת ועוד, מלבד המסגרת הלבנונית שמושפעת באופן טבעי מהאירועים

הקרבה הפיזית של
טריפולי לגבול עם
סוריה, וכן הזיקות בין
האוכלוסייה הסונית
למקבילותיה בחומס
ובחמה, עשויות להביא
לקריסת הגבולות
והמחסומים בצפון-לבנון

בטריפולי, העיר היא גם מיקרוקוסמוס להתרחשויות אחרות באזור, שמשפיעות ומושפעות ממנה באופן ישיר – סוריה ועיראק מצד אחד, וירדן, יהודה, שומרון ועזה מצד שני. מכאן שהקרבה המתמשך על טריפולי, על ההסלמות והרגיעות שמלוות אותו, הוא באותה מידה הקרב של לבנון על עתידה, אשר לא ישראל ולא אף אחת מבעלות-בריתה מעוניינות בתבוסתה.

הערות

- 1 זהו השם האדמיניסטרטיבי, שהעניקו העות'מאנים בראשית כינון האימפריה שלהם ליחידות הטריטוראליות שמהן הורכבה.
- 2 התעתיק של שמה הערבי של העיר, שנבדל מטרבלס אל-ערב, בירת לוב, שנושאת את אותו שם.
- 3 C. Edmund Bosworth, *Historic Cities of the Islamic World* (Leiden: Koninklijke Brill, 2007), pp. 528-529.
- 4 מאיר זמיר, **כינונה של לבנון המודרנית** (תל-אביב: מערכות, 1993), עמ' 99-102.
- 5 Hilal Khashan, "Lebanon's Islamist Stronghold," *Middle East Quarterly*, Vol. 18, No. 2, (Spring 2011), pp. 87-88.
- 6 Anne Barnard, "A Lebanese Battle With Syrian Overtones", *New York Times*, October 26, 2014, <http://www.nytimes.com/2014/10/27/world/middleeast/a-lebanese-battle-with-syrian-overtones.html>; Antoine Amrieh, "Army Battles Jihadist in N. Lebanon", 14 Killed, *The Daily Star*, October 25, 2014, <http://www.dailystar.com.lb/News/Lebanon-News/2014/Oct-25/275328-clashes-in-north-lebanon-wound-10-including-five-soldiers.ashx>
- 7 Robert Fisk, "Homs bloodshed spills over into Lebanon", *The Independent*, February 13, 2012.
- 8 Integrated Regional Information Networks (IRIN), "Lebanon: Displaced Alawis find little relief in impoverished north", *UNHCR*, August 5, 2008, <http://www.refworld.org/docid/489c1be4c.html>; "Lebanon's Alawites Watch and Wait as Assad Struggles for Power", *Naharnet*, November 7, 2011, <http://www.naharnet.com/stories/en/19685>.
- 9 ההקשר העיקרי שבו זכור פסק הלכה זה הוא מתן ההכשר שניתן בזכותו לשלטונו של חאפז אל-אסד העלווי והבעת' בסוריה.
- 10 Martin Kramer, "Syria's Alawis and Shi'ism," in *Shi'ism, Resistance, and Revolution*, ed. Martin Kramer (Boulder, Colorado: Westview Press, 1987), pp. 237-254.
- 11 אייל זיסר, **דם בארזים** (תל-אביב: הקיבוץ המאוחד, 2009), עמ' 131-132, 225-226.
- 12 Zoi Constantine, "Pressures in Syria affect Alawites in Lebanon", *The National*, August 11, 2011, <http://www.thenational.ae/news/world/pressures-in-syria-affect-alawites-in-lebanon>
- 13 "Syrian Forces in Deadly Assault on Hama", *Al Jazeera*, July 5, 2011, www.aljazeera.com/news/middleeast/2011/07/20117575942416758.html
- 14 פואד עג'מי, **המרד בסוריה** (תל-אביב: עם עובד, 2013), ע' 171.
- 15 שם, ע' 107.
- 16 הסורים פתחו את ארצם לשווקים בינלאומיים שפגעו במעמדו של נמל אל-מינא', ועל חשבונו צמחו הנמלים בחבל העלוויים. במקביל, המוסלמים בטריפולי סבלו מהתנגדותם לאסד ולמעורבות שלו בענייניה של לבנון.
- 17 Fisk, "Homs Bloodshed".
- 18 אייל זיסר, **סוריה: מחאה, מהפכה, מלחמת אזרחים** (תל אביב: מרכז משה דיין ללימודי המזרח התיכון ואפריקה, 2014), עמ' 124-125, 171-176.
- 19 UNHCR, "Syria Regional Refugee Response", November 4, 2011, www.data.unhcr.org/syrianrefugees/country.php?id=122

- Elise Knutsen, "Lebanon Drastically limits Syrian Refugee Entry, *Daily Star*, 20 October 20, 2014, www.dailystar.com.lb/News/Lebanon-News/2014/Oct-20/274632-lebanon-drastically-limits-syrian-refugee-entry.ashx#axzz3IYyp7Rh7; Frank Jordans, "Lebanon Wants End to Flow of Syrian Refugees", ABCNews, October 28, 2014, www.abcnews.go.com/international/wirestory/40-nations-syrian-refugee-flood-26501923
- "Syrian Army Retakes Key Town of Qusair from Rebels", *BBC*, June 5, 2013 21 www.bbc.com/news/world-middle-east-22778310
- "חמושים פתחו באש לעבר מרפאת רפיק חרירי, בערסאל", נהארנט (ערבית), 10 בנובמבר 2014, www.naharnet.com/stories/ar/154467- 22
- Serene Asir, "Tripoli Clashes: Keeping Conflict Alive", *Alahbar* (English), February 23 14, 2012, <http://english.al-akhbar.com/node/4158>
- "Berry Calls for Cooperation to End Presidential Stalemate", *Naharnet*, November 24 10, 2014, www.naharnet.com/stories/en/154442-berry-calls-for-cooperation-to-end-presidential-stalemate
- Antoine Amrieh, "Army detains 43 in Tripoli as security plan launched", *The Daily Star*, April 1, 2014, www.dailystar.com.lb/News/Lebanon-News/2014/Apr-01/251898-raids-checkpoints-in-tripoli-as-security-plan-launches.ashx#axzz3IYsGIbh7
- "Terorists Confess to Plot to Establish Islamist Emirate in North", *Naharnet*, 26 November 11, 2014, www.naharnet.com/stories/en/154786-terrorists-confess-to-plot-to-establish-islamist-emirate-in-north
- Barnard, "A Lebanese Battle". 27
- "סלימאן קורא לבחירת נשיא כדי להימנע ממבחן מתמשך", אל-ספיר (ערבית), 9 בנובמבר, 2014, www.assafir.com/Article/383011/Archive 28